

Självständigt arbete vid LTJ-fakulteten, Sveriges Lantbruksuniversitet (SLU)

15 hp

Om associationer till vatten

Peter Byström

Fakulteten för landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap, SLU Alnarp
Landskapsarkitektprogrammet
2010-03-26

7

SLU

Fakulteten för Landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap

Program/utbildning: Landskapsarkitektprogrammet

Examen: kandidatexamen

Titel (sve): Om associationer till vatten

Titel (eng): Water and its associations

Nyckelord (6-10 st): Vatten, associationer, trädgårdshistoria, miljöpsykologi, evolution, konsthistoria, mytologi

Författare: Peter Byström

Handledare (SLU/extern): Anna Jakobsson, Område Landskapsarkitektur, SLU Alnarp

Examinator (SLU/extern): Åsa Klintborg-Ahiklo, Område Landskapsarkitektur, SLU Alnarp

Kurskod: EX0379

Kurstitel: Skriva om landskap

Omfattning (hp): 15 hp

Nivå och fördjupning: Grund C

Ort, månad, år: Alnarp, april, 2010

Serie:

Självständigt arbete vid LTJ-fakulteten

Fotot på framsidan föreställer Rörsjökanalen i Malmö (Foto: Peter Byström)

Sammandrag

I den här uppsatsen ges en bild av vilka associationer vatten kan väcka ur ett övergripande trädgårdshistoriskt och miljöpsykologiskt perspektiv. Jag hoppas kunna ge en relativt bred bild av vår uppfattning av vatten. Mitt arbete kan ligga till grund för diskussion och tanke vid olika typer av gestaltungsarbeten inom landskapsarkitekturen. Ur ett historiskt perspektiv belyses vikten av vatten som en förutsättning för uppkomsten av trädgården och i ett större perspektiv även vikten av vatten i tidiga kulturer. Läsaren får vidare en inblick i på vilket sätt vatten har använts genom trädgårdshistorien från det gamla Egypten fram till barocken. Trädgårdskonsten analyserad genom ett konstvetenskapligt synsätt ger en bild av vattnets associationer och historien bakom dessa. Jag har valt att komplettera det konstvetenskapliga synsättet med att analysera associationer kring vatten ur både ett miljöpsykologiskt och evolutionärt perspektiv. Genom att återkoppla våra miljöpsykologiska och evolutionära preferenser till den historiska användningen av vatten visar min studie att vår mänskliga natur delvis kan ha legat bakom de associationer som vattnet väcker. Därmed har den bidragit till den mytologi och de liknelser som vattnet står för, som på ett djupare plan står för våra associationer till vatten. Min slutsats är att de instinktiva reaktionerna har lett vidare till de i kulturen rotade associationerna till vatten.

Abstract

This paper is intended to provide a picture of which associations water can wake in the human mind from the perspectives of garden history as well as from that of environmental psychology. I hope to paint a fairly broad picture of our perception of water that can serve as a basis for discussion and as a starting point for different forms of design work in landscape architecture. The historical perspective emphasizes the importance of water as a condition for the emergence of gardens and in a wider perspective the importance of water in early cultures. Also, I describe a picture of how water has been used throughout the history of gardens from early Egypt to the baroque era. The garden history analyzed from an art historical perspective gives a picture of human associations to water, and the history behind these associations is presented. As a compliment to the art history approach, I have chosen to highlight our associations with water from the perspectives of environmental psychology and evolutionary science. Finally, I will return to the historical use of water and discuss how this could have been influenced by our biological and psychological preferences. My conclusion is that our biological background can have been an important factor in the shaping of mythology and art in gardens.

Förord

Vatten har alltid fascinerat mig. Redan i tioårsåldern planerade jag för att bygga en damm på vår tomt och det var så mitt trädgårdsintresse startade, ett intresse som efter några års vila gjorde sig påmint igen när jag fick upp ögonen för Landskapsarkitektprogrammet vid SLU Alnarp. Här började jag också få en bild av de sociala aspekterna av arkitektur. För att återknyta mitt intresse ville jag undersöka vattnet. Vi har redan haft kurser med föreläsningar om vatten i landskapet och den biologiska aspekten. Därför ville jag rikta in mitt arbete på människans upplevelse och associationer till vatten. Vad var det egentligen som fick mig att bli så fascinerad för alla dessa år sedan?

Med mitt kandidatarbete vill jag ge läsaren en bild av vilka associationer vatten kan väcka på ett övergripande plan. För att kunna göra detta belyses frågan framförallt ur ett trädgårdshistoriskt och miljöpsykologiskt perspektiv. Detta syftar till att ge en inblick i olika typer och representationer av vatten, hur de översiktligt använts genom historien och vilka associationer vatten medför på ett kulturellt så väl som på ett psykologiskt/biologiskt plan.

Jag hoppas att mitt arbete kan ge en djupare och mer mångskiftad förståelse för vattnets associationer, vilket i sin tur kan ligga till grund för hur vatten kan användas i gestaltungsarbeten inom landskapsarkitekturen. Under arbetsprocessen har jag kommit till flera insikter och har dragit flera intressanta slutsatser. Jag skulle vilja tacka min handledare Anna Jakobsson för intressanta diskussioner och givande referensrekommendationer.

Innehåll

Sammandrag	
Abstract	
Förord	
Inledning	6
Bakgrund	6
Mål	6
Syfte	7
Material och metod:	7
Vattnet och dess associationer genom trädgårdshistorien	8
Trädgårdskulturens vagga	8
De grekiska och romerska trädgårdarna	9
De muslimska trädgårdarna	10
De asiatiska trädgårdarna	10
Kristen medeltid	11
Renässans och barock	12
En historisk reflektion och ett synsätt på vatten	16
En miljöpsykologisk analys av de associationer som olika vattentyper väcker	18
Människans utveckling och vatten	18
En underökning av människors reaktioner på vattenrelaterade ytor	20
Avslutande diskussion	21
Referenser	23
Tryckta källor	23

Inledning

Bakgrund

Att hitta och ha tillgång till vatten har varit en viktig del av människans utveckling, eftersom det är en förutsättning för liv. Därför har människan på ett tidigt stadium präglats att fascineras av vatten så till den milda grad att spädbarns vilja att undersöka blanka föremål kan ses som en yttring av vår medfödda fascination och attraktion för drickbart vatten (Coss, 2003). I våra historiska landskap och kulturmiljöer, så väl som i historiska parkanläggningar och trädgårdar har vattnet också spelat en stor roll. Vattnets roll har förändrats och särpräglats inom de olika historiska inriktningarna. Inom dessa inriktningar, allt ifrån de tidiga flodsamhällena till den romantiska landskapsparken, har olika effekter och gestaltungsprinciper använts för att dra fördel av de associationer som vatten väcker.

Vattnets associationer speglas på ett brett vis inom trädgårdskonsten där olika metaforer och mentala kopplingar till vatten är vanliga. Vattnet har en roll som exempelvis liv- eller rogivande element, men får även tilldelat sig egenskaper när det beskrivs i t.ex. olika mytologier. Miljöpsykologin tar upp dessa aspekter, men belyser framförallt vår evolutionära koppling till vattnet. Genom att ta reda på vilka associationer vatten väcker hoppas jag kunna ge ett underlag som kan användas i framtida gestaltungsprinciper som rör vatten.

Mål

Mitt mål kan kortfattat sammanfattas i att ta reda på vilka olika associationer vatten väcker inom trädgårdskonsten/ landskapsarkitekturen, alltså vad man förknippar olika former av vatten med på ett medvetet och ett undermedvetet plan. Jag har valt att belysa min frågeställning ur ett trädgårdshistoriskt¹ och ett miljöpsykologiskt perspektiv. För att kunna svara på min frågeställning har jag valt att ge en historisk sammanfattning av vattnet i trädgården som en utgångspunkt. Alltså kommer mina huvudsakliga frågeställningar att bli:

- Hur har vatten använts i trädgårdar historiskt sett?
- Vilka associationer väcker olika typer av vatten ur ett trädgårdshistoriskt perspektiv, samt vilka associationer väcker olika typer av vatten ur ett miljöpsykologiskt perspektiv?

¹ Trädgårdshistoria används genom denna uppsats som ett paraplybegrepp och inrymmer även arkitekturhistoria och konstvetenskap.

Syfte

Syftet med uppsatsen är att den ska bidra till en djupare och mer mångskiftad förståelse för vattnets associationer, vilket i sin tur ligger till grund för hur vatten kan användas i gestaltungsarbeten inom landskapsarkitekturen. Med associationer menas relationen mellan vatten och människa.

Material och metod:

Uppsatsen går igenom några av de underliggande metaforerna och mytologierna som ligger till grund för vår kulturella uppfattning av vattnet och de associationer som är förknippade med dessa. Vidare undersöks hur dessa kulturella uppfattningar om vattnet kan ligga till grund för användningen av vattnet inom trädgårdskonsten historiskt sett. Som kompletterande synsätt står miljöpsykologins teorier om vatten som belyser våra associationer kring vatten ur ett evolutionärt perspektiv och försöker ge ett större perspektiv på hur vi behandlar informationen från vattnet.

Materialet i min studie är främst hämtat ifrån tryckta källor. Jag har använt mig av tryckta artiklar och böcker, eftersom detta känns bra ur ett källkritiskt perspektiv då de i regel genomgår hård granskning innan publicering. Den litteratur som behandlar trädgårdshistorien har ofta skrivits av konsthistoriker, varför de trädgårdshistoriska styckena även kan anses behandla konstvetenskap.

När jag har letat efter material med min frågeställning som utgångspunkt har jag letat efter verk som behandlar ett trädgårdshistoriskt och miljöpsykologiskt synsätt på vilka associationer vatten ger. Jag kommer att ta upp exempel på hur vatten har använts i trädgårdar genom historien och sedan försöka härleda de olika associationerna som dessa användningar kan väcka. Jag har gått från Egypten som anses vara kulturens vagga (Anna-Maria Blenow, 2002, Inledning) och stannat vid barocken eftersom jag tyckte att de perioder som inryms är de trädgårdshistoriskt intressantaste med avseende på behandling av och associationer till vatten.

Vattnet och dess associationer genom trädgårdshistorien

Trädgårdskulturens vagger

Jag besöker ofta mina svärföräldrar i Karlskrona. Då och då åker vi ut till Augerums griftegård och jag har förundrats över hur vattnet flödar genom den vattentrappa som Per Friberg har skapat. Vattnet kommer som från en källa och följer den svängda gångvägen till en naturtrogen damm. Per Fribergs griftegård vid Karlskrona beskrivs i sin helhet i *The Architecture of Per Friberg* (2005, sid 34). När jag besöker Augerum och ser vattentrappan börjar jag fundera på kopplingen mellan liv, död och vatten, samt hur användningen av vatten som ett element i landskapsarkitekturen en gång uppkom.

Egypten och de övriga flodkulturerna kring Eufrat och Tigris anses vara vaggan till vår Europeiska trädgårdskultur och kanske även all vår kultur (Anna-Maria Blennow, 2002, Inledning). Floden Nilen var förutsättningen för liv i öknen och präglade livet med sin flod och ebb så mycket att egyptiernas hela skapelsemyt startar med att kullar framträder när vattnet sjunker undan. Floden var en så viktig del att man byggde tempen med en pyramid som symboliserade kullens framträdande ur vattnet och med en väg från tempen till floden. Nilen sågs också som det eviga vattnet och prästerna förutspådde flod och reglerade vatten med bassänger och fördämningsmurar samt utförde vattenritualer. (Turner, 2005, sid 33-44)

Den egyptiska trädgården var till för den privata njutningen snarare än för att imponera (Plumptre 1993, sid 17) och det var snarare nyttan än estetiken som prioriterades (Hobhouse, 2004, sid 18). Dammar utgjorde en viktig del för att kunna vattna växterna, men också för att kyla ned luften och odla fisk i, vilken dels var för att äta och dels för att ta hand om irriterande insektslarver (Turner 2005, sid 23-47). Dammarna användes även i mycket stor utsträckning för att odla olika typer av vattenväxter i, som t.ex. vattenliljor (Swindells, 1997, sid 14).

Vatten leddes med dammar, kanaler och slussar (Hobhouse, 2004, sid 18) och de raka och rektangulära formerna på dammar och bevattningskanaler ligger också bakom varför trädgården har en symmetrisk inhägnad (Plumptre 1993, s 17). Det är inte bara formen på inhägnaden som har fått stor påverkan på våra trädgårdar i dag utan även den symbolism som skapades i flodkulturerna har påverkat både det Kristna och Muslimska symbolspråket (Plumptre, 1999, sid 19).

De tidigaste kända vattenläggningarna var i Egypten och Mesopotamien där vatten så som Nilen och Tigris flöde kontrollerades av mänsklig hand. Vattnets roll i trädgården var att bevattna grödor och föda upp fisk. Senare under århundradena kom det även att användas för dekorativa syften. Möjligheterna för att använda vatten till att bevattna träd och växter tillsammans med dess reflektiva förmåga har fått det att betraktas som en spegling av himmelriket på jorden. (Swindells, 1997, sid 14-21)

Egyptiska trädgårdars vattenanläggningar hade väldigt mycket växter, men man tog lite hänsyn till hur dessa arrangerades till skillnad från de persiska trädgårdarna där vattnet även fyllde estiska funktioner. Men det bakomliggande temat bakom båda civilisationernas användning av vattnet var associationer till oasen i öknen som skydd mot ogästvänliga omgivningar. Ett tydligt exempel är en så kallad "chahar bagh", eller som det kallas på

engelska "four-fold garden" som var en innesluten gård som delades upp i fyra delar med hjälp av två korsande kanaler. Kanalerna representerade paradiset fyra floder. En pool, en fontän eller en paviljong placerades i mitten med kanalerna utstrålades från dess centrum. I de fyra rutorna växte olika typer av blommor. (Swindells, 1997, sid 14-21)

De grekiska och romerska trädgårdarna

Mindre är känt om de grekiska trädgårdarna än om de romerska, delvis eftersom de ständigt byggdes om med städerna, men också för att så lite målningar finns kvar (Turner, 2005, sid 53). Kulturen kretsade också mer kring det kollektiva än det privata (Plumptre, 1999, sid 19), varför färre privata trädgårdar fanns i första hand. I och med detta fick stilla och lugnt strömmande vatten inte heller lika stor betydelse som i den egyptiska kulturen där det användes för att bevattna trädgårdarna (Plumptre, 1999, sid 20).

Vattnet spelade dock en stor roll för kulturen, men det var i första hand springvattnet. I grekland fanns nämligen heliga källor, lundar och grottor som fungerade som kultplatser. Även i lundarna fanns oftast en källa som gav liv åt träden, ibland till och med åt hela skogar av olivträd. Källorna fungerade även som reningskällor där orakelprästinna och de pilgrimer som kom för att lyssna på henne badade. På så vis kan staden Delfi från början ha uppkommit som en helig plats med sin renande Kastaliska källa. (Blennow 2003, sid 18-25)

Dessa lundar kretsade alltså i hög grad kring vatten då källan som Turner säger "[...] were especially valued, because the water was fresh, pure, cool, healthy – and miraculous" (Turner, 2005, s 57). Traditionen och tanken med dessa lundar, hävdar Turner, kom från Egypten och Mesopotamien. Vidare hade både Grekerna och Romarna heliga platser för Isis som i mytologin kring Isis och Osiris. I myten blir Osiris kropp skuren i småbitar, men Isis lyckas samla och sätta ihop alla delarna utom genitalierna, som slängts i Nilen. Dessa låg kvar i floden som därmed blev källan till liv över hela Egypten. Vattnet, med sin starka koppling till liv och fruktbarhet har alltså väldigt tidigt spelat en stor roll för heliga platser i de kulturer man kan anse vara vaggan till vår egen.

Det har argumenterats för att den grekiska trädgårdskonsten ligger till grund för den romerska (Turner 2003, s 53, 62). Eftersom så mycket av de grekiska trädgårdarna har gått förlorat är det svårt att veta om detta stämmer, men de grekiska mytologierna tar upp trädgårdar som liknar romarrikets. Om denna teori stämmer borde romarnas användning av vatten och de associationer det var menat att väcka också överensstämma med grekernas.

Det tycks i alla fall ha funnits en gemensam syn på badet och springvattnet. Grekerna verkar ha hållit springvattnet högt som källan till liv. Romarna använde sig av springvattnet till fontäner på ett ännu mer uppfinningsrikt sätt. Som exempel kan nämnas en av Plinius den yngres villor där "Från soffans undersida strilar vatten ut, liksom frampressat av kroppstyngden hos dem som vilar på soffan, Vattnet uppfångas i en ränna av sten och uppsamlas i en smäcker marmorskål och regleras på ett hemlighetsfullt sätt så att det fyller skålen, men aldrig rinner över" (Blennow 2002, s43). Kanske kom denna uppfinningsrikedom som ett resultat av de nya tekniska uppfinningarna i form av akvedukter och blyrör eller så

kom den av deras resande och nya synsätt på makt och gudomlighet. Enligt Plumptre var romarnas synsätt att det skulle råda harmoni mellan naturen och arkitekturen (Plumptre 1993, s 20-21) och detta kan eventuellt ha lett till inspiration till design av större vattenspeglar.

De muslimska trädgårdarna

Om man ser till de västasiatiska och muslimska trädgårdarna så var nomadstammarnas oaser grunden till trädgården (Hobhouse, 2004, sid 88) och förutsättningarna för odling var kanske ännu hårdare varför bevattningstekniken blev ytterst viktig. På grund av svårigheterna med att skapa trädgårdar sågs varje omvandling av öken till odlingsmark och trädgård som en stor social och ekonomisk erövring (Blennow, 2002, sid 52). Vattnet liknades vid och besmyckades av glittrande ädla stenar (Blennow, 2002, sid 53; Turner, 2005 sid 90), vilket kanske inte var så konstigt med tanke på den kraft, möda och de resurser som låg bakom vattnets flöde.

I förislamisk Persisk konst stod vattnet för livskraften (Turner, 2005, sid86) och Islam tog upp den Persiska hyllningen av vatten (Plumptre, 1993, sid 23-24). Enligt Islam och koranen är också paradiset en trädgård och ordet för paradiset och trädgård är samma i koranen (Pizzoni, 1999, sid 13). I koranen finner man även fyra heliga floder i paradiset som består av kristallklart vatten, vin, mjölk, och honung (Blennow sid58). Dessa fyra floder fick, i form av vattendrag, dela upp trädgården i fyra delar och låg därmed till grund för den fyrdelade trädgårdsplanen med jord, vatten, eld och luft som de olika delarna (Turner, 2005, sid 104). Även i Moskén fanns vatten representerat i form av en fontän på innergården som var till för ceremoniella tvagningar (Turner, 2005, sid 90).

De asiatiska trädgårdarna

Vatten i kinesiska trädgårdar hade två funktioner: den första var för odling av vattenväxter och den andra var som ett landskapselement. Som landskapselement använde de vattnet till mångt och mycket som den europeiska trädgårdskulturen gör idag, med reflektiva ytor så väl som turbulenta vattenfall och fontäner. Vatten användes även i form av små kanaler jämte stigar i trädgården. Dessa små kanaler skulle binda samman olika delar av trädgården och uppmuntra besökaren att röra sig från en punkt till en annan i trädgården. Detta användande spred sig inte, till skillnad från många andra, till den europeiska trädgårdskulturen, annat än som ett mode under några år på 1800-talet. (Swindells, 1997, sid 15)

Orientens trädgårdar har också inspirerat de europeiska och nordamerikanska trädgårdarna. Trots att vi i Europa har en annan filosofi bakom våra trädgårdar så har vi lånat mycket av de asiatiska trädgårdarna. Som exempel har vi lånat in många olika vattenanläggningar från Japan. Japanska dammar är enligt Swindells (1997, sid 15-17) traditionellt formade som tecknet för hjärta och själ: "kokora" – se illustration nedan.

Till vänster: Egenhändigt tecknat tecken för "kokoro". Till höger: egen teckning av en damm i Toji-in Zen-tempel, som är inspirerad av "kokoro"-tecknet

Vattenträdgårdar i Japan vill skapa en plats för stillhet och kontemplation och många dammar innehåller öar som återspeglar olika delar av ett landskap. Strömmande vatten kan också vara viktigt i en japansk trädgård inte bara för att efterlikna floder utan även för att rinna igenom bamburör för att skapa olika kompositioner. I strömmande vatten placeras sten för att skapa olika strömmar och virvlar. (Swindells, 1997, sid 15-17)

Hobhouse (2004, sid 326-27) beskriver den bakomliggande filosofin till kinesiska trädgårdar som att vattnet ska här representera allt som är rent och gott. Naturen med sin jämvikt mellan ljust och mörkt, mjukt och hårt samt stillhet och rörelse anses vara idealet och därför är strävan att vattnet ska flyta fram så naturligt som möjligt. Balansen ska också återfinnas i förhållandet mellan berg och vatten då vatten är ena sidan – Yin och bergen är den andra - Yang. Den fysiska gestaltningen och den bakomliggande symbolismen skiljer sig, men inget samhälles trädgårdskonst har undgått vattnets magi. I den japanska trädgårdskonsten representeras t.ex. floder av sten och sjöar av sand och man uppnår på så sätt vattnets kontemplativa egenskaper. (Hobhouse 2004, sid 326-327)

Kristen medeltid

Den kristna medeltida trädgården vet vi inte så mycket om (Hobhouse, 2004 sid 97). I Europa var det politiskt kaos som kanske medförde att man tänkte mer på överlevnad än på förlustelser i trädgården (Hobhouse, 2004 sid 97). Inhägnaden av trädgården fick en större roll då man bland annat trodde att hedniska gudar lurade i skogarna (Hobhouse, 2004 sid 100). Denna kunde bestå av exempelvis en vattengrav (Blennow (2002, sid 85), och det var även under medeltiden som vattnet kom till användning som försvarsåtgärd i form av vallgravar (Jellicoe, 1971, sid 15).

Den kristna lustgården fick inte så stort inflytande på efterkommande trädgårdsarkitektur, som exempelvis den Islamska trädgården menar Hobhouse (2004, sid 97). I klostren och vid herresäten har dock trädgårdskulturen blomstrat. Hobhouse (2004, sid 110-114) beskriver hur trädgården inom klostren fungerade dels för nytta i form av skörd, men även för att komma gud närmre genom trädgårdsarbete och i klostren blev trädgården med dess sysslor en viktig del. I klostren spelade vattnet stor roll, förutom till bevattning och fiskodling, även för den renlighet som många ordrar strävade efter och därför byggdes klostren vid vattendrag (Blennow, 2002, sid 79). Vattnet gick inte bara till klosterträdgårdens brunn, utan användes också för att genomspola avträden och leddes in i munkarnas avdelningar (Blennow, 2002, sid 79). Här spelade vatten en stor roll, inte bara fysiskt, utan också symboliskt. Edens lustgård beskrivs som ”- en lustgård genomströmmad av vatten [...]” (Blennow, 2002, sid 73).

Trädgårdens indelning var inspirerad av odlingsträdgårdar med rektangulära odlingsbäddar (Blennow, 2002, sid 85). Enligt Blennow (2002, sid 83) har det kristna paradiset starka kopplingar till koranens paradis och detta i kombination med fyrdelningen av floden i Eden (Första Mosebok 2:10) gör att det inte förefaller mig allt för orimligt att indelningen av trädgården under den kristna medeltiden precis som i den muslimska trädgården hade stark koppling till de fyra heliga floderna.

Renässans och barock

I sin bok *Europas Trädgårdar* (2002, sid 145) tar Blennow upp att det inom trädgårdshistorien är svårt att göra samma distinktion på renässans och barock som man gör i övrig konstvetenskap. Särdrag som brukar föras till barocken, som exempelvis användningen av slutningar och vatten, återupptäcktes under renässansen och dök egentligen upp redan under antiken. Vidare menar Blennow (2002, sid 182) att barocken inom trädgårdskonsten tog sig uttryck i strama former, snarare än barocka. Enligt Hobhouse (2004, sid 119) syntes dock en övergång till mer barocka former under 1500- och 1600-talen. Därför har jag valt en övergripande rubrik som är lätt att ta till sig, men delar inte upp förändringen i två epoker i stycket som sådant.

När renässansen började var det som ett resultat av friare tankar om teologi och moral. Ett synsätt där människan stod i centrum behövde nu inte nödvändigtvis gå emot kyrkan och gudsdyrkan (Jellicoe, 1995, sid 154). Det nya tankesättet inom renässansen var att människan stod i centrum och gav mått åt allting. Genom att återuppväcka antika ideal skulle man få en intellektuell insikt inom vetenskapen (Blennow 2002, sid101). Andan inom renässansen var också att allt skulle vara samlat i lugn och ro och att allt skulle vara underordnat den mänskliga viljan (Blennow 2002, sid159).

Enligt Hobhouse (2004, sid 119) blev människans koppling till naturen och hennes plats i denna viktig under renässansen. Husen, landskapet och trädgården knöt an till varandra och utformades i förhållande till varandra. Till grund för denna förändring låg bland annat idéer om proportioner och perspektiv menar Hobhouse. I denna nya tid förändrades synen på

naturen från medeltidens misstro till att den var något gott med potential, men man ville även uttrycka sin makt över den (Pizzoni, 1999, sid 26 & 39).

I renässansens trädgårdar var det viktigt att använda permanenta material som exempelvis sten och vatten. Man uppfattade naturen som en del av den kosmiska ordningen och därför fick planen en stor betydelse för utformandet av trädgården och vattnet, som kunde spruta i fontäner, forsa i kaskader i sluttningar, eller utgöra släta ytor i dammar (Hobhouse, 2004, sid 124). Skulpturen gick nu från att på medeltiden vara ett uttryck för hyllandet av gud till att under renässansen främst tillföra trädgården något i form av stil och rytm (Blennow 2002, sid107). Vattnet tjänade som ett livgivande element till trädgården och gav liv åt arkitektens stenarbeten. Tekniken utvecklades och komplicerade hydrauliska system blev vanliga (Hobhouse, 2004, sid 129). I de finare trädgårdarna var det vanligt med vattenskämt i form av dolda fontänmunstycken. (Blennow 2002, sid119, 130-131, 160-161)

Ungrenässansens trädgårdar var lugnare och låg platt mark medan högrenässansens trädgårdar var mer dramatiska, förlagda i sluttningar förstärkta med vatteneffekter och siktlinjer samt långa perspektiv menar Blennow (2002, sid 145). Med upptäckten av perspektivet kom också trädgårdarna att få en mer medveten tredimensionell uppbyggnad (Blennow 2002, sid145-146).

Antikens ideal tillsammans med den nya synen på naturen menar Pizzoni (1999, sid 26) ledde till skapandet av platser som manade till handling, men också avkoppling och lugn. Under hela renässansen var trädgården till för att ge skönhet och glädje menar Hobhouse (2004, sid 121) och säger vidare att: ”Trädgården blev en plats för utomhusliv, för socialt umgänge och filosofiska diskussioner” (2004, sid 119).

Vattnet i exempelvis Villa d’Este var för ägaren och hans gäster. Det verkade både som svalkande och förnöjande element. Här fanns bland annat ett stort nymfeum där man kunde sitta vid stenbord och en vattenorgel, men även avlånga spegeldammar med vattenstrålar från kanterna (Blennow 2002, sid154). Det var alltså underhållningens och berättelsens värde som vattenkonsten framförde under renässansen och Hobhouse (2004, sid 86-87) nämner exempel som påverkar ljud och syn för att på så sätt beröra och överraska besökarna. Bland dessa finner vi orglar drivna av vatten, mekaniska anordningar som dök upp och spelade musik eller rörde på sig. För att överaska fanns det ibland även dolda munstycken som sprutade vatten på besökaren.

Villa d’Este vann också sin berömmelse som en fantastisk vattenträdgård, med mäktiga fontäner och vattnet som löste upp den strikta planen (Blennow 2002, sid150, 154). Ett enormt arbete låg bakom att föra in, det för den imponerande mängden fontäner nödvändiga, vattnet i den här trädgården (Blennow 2002, sid150). Enligt Hobhouse (2004, sid 120 - 121) var en viktig del av renässansens trädgård att ta makt över naturen och för att skapa de fantastiska vattenspele krävdes ofta att man schaktade stora mängder jord.

Att omvandla stillastående vatten till det uppskjutande i exempelvis en fontän var ett sätt att demonstrera makt (Hobhouse, 2004, sid 129). Som exempel kan nämnas familjen Medici-familjens Oceanusfontän, vilken representerade deras makt då de kunnat ta kontroll över

vattnet genom att de byggt en akvedukt som försedde Florens med vatten, (Hobhouse, 2004, sid 128), och Ammannatis staty som anspelar på källorna till florens floder och allegorin till vattnets cykel. (Pizzoni, 1999, sid 48). Det var naturen som man tog inspiration av och förädlade som ett sätt att visa makt, vilket syntes i utformandet av fontäner och vattenfall (2004, sid 130). Denna teknik- och förädlingssträvan syntes inte bara i trädgårdarna, utan man började även intressera sig för hur man kunde torrlägga och konstbevattna större områden land (2004, sid 130).

Naturen som inspiration tycker jag även syns i Villa d'Este. Där fanns nämligen bergsbäcken representerad i stiliserad form i trappans handledare (Blennow 2002, sid150). Även i Villa Lantes trädgård fanns representeringen av bergsbäcken i form av vattenkaskader (Blennow 2002, sid158). De naturliga fontänerna och de ursprungliga bergsbäckarna gav också den livgivande kraft, vilken är källan för vattenträdgårdens existens enligt Blennow (2002, sid162). I norra Italien användes vattnet också för att förstärka intrycken av trädgården och för att förstärka intrycket av att man reste till trädgården i sjöträdgårdarna (Blennow 2002, sid164-167).

Trädgården blev senare i renässansen, under manierismen, ett uttryck för personlig makt, snarare än för den kosmiska ordningen och meningen med vattenanordningarna var att bedöva besökarna med beundran (Pizzoni, 1999, sid 54 & 55). Vattnet fick här berätta makthavarens och familjens historia (Pizzoni, 1999, sid 58). För att förstå symboliken i dessa trädgårdar behövde man känna till den dåtida politiken, men också all den mytologi som symbolspråket består av (Hobhouse, 2004, sid 125-128). Vattnet blev konstverk och skaparna bakom dessa såg sig som uppfinnare, men även återupptäckare av vattenkonsten och den hydrauliska teknologin som funnits vid medelhavet. Dessa vattenkonstverk berättade en historia och besökaren var tvungen att känna till diverse mytologier för att fullt ut kunna uppskatta dessa verk (Schama 1995, sid 275-382). De flesta betraktare idag har troligtvis svårt att förstå den fulla innebörden av dessa mytologiska statyer. Frågan är om inte en större mytologisk kunskap i betraktandet av dessa statyer hade gett de nutida betraktarna en extra dimension och fått dem att uppleva statyerna som än mer spännande och vissa av dem som mer skräckinjagande.

Nymfeumet, som började användas under renässansen igen, var under antiken ett slutet rum ägnat åt flodgudarna. Under renässansen nyttjades det för att söka svalka och se vatten svalla ner från fontäner och stiliserade bäckar (Pizzoni, 1999, sid 52). De med makt skapade ett eget litet paradiset för att visa sig kulturella och sin kraft och rikedom (Pizzoni, 1999, sid 35). Det var också under manierismen som uppfinningsrikedomen blommade ut, vilket kom till uttryck i form av bland annat effektfulla grottor och vattenkonster menar Hobhouse (2004, sid 121). Dessa bröt av mot renässansens tidigare strikta förhållningsätt.

När sedan renässansen nådde Frankrike menar Blennow (2002, sid 169) att man i Frankrike försökte ta efter den italienska kulturen och det italienska sättet att leva. Renässansen var dock tvungen att förhålla sig till de gamla medeltida slotten som fanns i Frankrike och därför kunde trädgården inte förhålla sig på samma sätt till husen, som den gjorde i de italienska förlagorna (Hobhouse, 2004, sid 143). Trädgårdarna lades istället vid sidan av husen.

Dessutom fanns en skillnad i landskapet: till skillnad från Italien, med sina berg, kullar och dalar, var Frankrike platt med ogästvänliga skogar (Hobhouse, 2004, sid 143). Frankrike hade dessutom ett svalare klimat och landskapet var lugnare (Blennow 2002, sid 169). Det franska flodlandskapet med sina översvämmade marker och stora reflekterande vattenytor är som ett stort Versailles menar Blennow (2002, sid 169).

Därför fick vallgraven ligga till grund till dekorativa vattenkanaler och enorma kanalaneläggningar, som tog över landskapet, växte fram (Hobhouse, 2004, sid 143). Vyer över enorma kanaler ingick som ett sätt att imponera och ge social status och därmed makt, vilket var den huvudsakliga meningen med trädgårdarna (Hobhouse, 2004, sid 148). Det fanns fortfarande en syn på naturen som något dåligt och därför blev anläggningarna en demonstration av makt över naturen och inte ett samspel med den som det hade varit fråga om i Italien (Hobhouse, 2004, sid 141). Att låta vallgravar inspirera till storslagna kanaler spred sig så småningom till England där man började med vattenanläggningar för festligheter (Hobhouse, 2004, sid 161).

Ett exempel på en storskalig arkitektonisk planering av vatten är slottet Versailles i Frankrike som har många fontäner och stora stillastående vattenspeglar. I flertalet av fontänerna finns detaljerat utsirade skulpturer som är omöjliga att missa. Landskapet som skapade i Versailles var inte bara unikt på grund av den enorma skalan utan också för att det var så rikt på detaljer i form av fontäner med skulpturer. Vatten var inte bara det element som gav liv åt skulpturerna, utan gav betraktaren en slags reflektion och en helhet när han blickade ut över slottet och landskapet utan band ihop slott och park. (Jellicoe, 1995, sid 187-191) När jag beskådar bilderna hänförs man av storskaligheten och sensationen över att människan har kunnat skapa denna konstyttring.

Hobhouse (2004, sid 150) uttrycker det som att ”De franska trädgårdarna innehöll breda bassänger som himlen avspeglade sig i och de sträckte sig in i skogarna längst bort i anläggningen och till och med bortom horisonten” och menar vidare att den franska föreställningen om människans makt över naturen och teorier om rummet, vilka de franska trädgårdarna var uppbyggda efter, kom att slå ut den italienska stilen. I Versailles fick regler kring perspektiv styra utformningen av trädgården och vattenytorna blev effektgivande element i denna komposition. (Hobhouse, 2004, sid 150-152)

På grund av det platta landskapet fick dock inte fontänerna någon tillfredställande funktion, inte ens på Versailles menar Hobhouse (2004, sid 143). Vattnet fick sättas på när kungen kom och stängas av när han gick, eftersom tillgången var ringa (Hobhouse, 2004, sid 156). Att man ändå, trots stora kostnader (Hobhouse, 2004, sid 156) anlade och fortsatte att driva dessa anläggningar tycker jag visar på vikten och maktuttrycket i vattenkonsten. Blennow (2002, sid 191) menar att Versailles inte bara var en symbol för kungen, utan också för hela frankrikes maktapparat, vilken fick landet att fungera. Här spelade vattnet en stor roll ”För vad är den stora kanalen om inte ett väldigt vattenpass som ligger där för att hålla allt i jämvikt” som Blennow (2002, sid 191) uttrycker det. Blennow säger dock (2002, sid 181-182) vidare man i Frankrike, med sina axlar och siktlinjer, kanske inte bara framhävde makt, utan att dessa linjer

som gick ut i landskapet och därmed öppnade upp trädgården också stod för en ny öppen världssyn.

När sedan trädgårdsarkitekturen lämnade renässansen och steg in i den romantiska eran på 1700-talet blev formspråket präglad efter naturen och det pastorala landskapet, varför dessa vattensådespel blev ovanligare i de privata trädgårdarna. (Hobhouse 2004, sid 86-87)

En historisk reflektion och ett synsätt på vatten

Vissa tankemönster verkar ha varit genomgående genom historien och har börjat i flodsamhällena för att leva kvar i våra tolkningar av och associationer till vatten. För att få en klar bild måste dessa presenteras i ett stycke utanför de historiska indelningarna trots att de uppkommit inom dessa och tagit sig uttryck genom historien.

Det finns olika sätt att tolka användandet av vatten i trädgårdssammanhang. Ett av de sätten står Penelope Hobhouse för när hon väljer att dela upp vattnet i kategorierna ”Vatten i rörelse” och ”Lugna vatten”. Under vatten i rörelse beskriver hon de islamska trädgårdarnas användning av vatten och hur de förstärkte vattnets egenskaper som element. Vattnet associeras med paradiset och ”sinnlig glädje”. I den islamska trädgården stod vattnet i princip still, flöt i rännor och sprutade ur munstycken och fontäner. (Hobhouse, 2004 sid 86-87)

Simon Schama (1995, sid 245-382) belyser däremot att stilla vatten kan vara en symbol för makt. Myten om Isis och Osiris menar Schama ligger till grund för många av tankarna om floden som fruktsamhetens källa. Genom Nilen som gav både liv och död i form av floder och ebb föddes associationerna mellan vattnets flöde och rikedom, fattigdom, liv, död samt återuppståndelse. Dessa kopplingar säger han verkar ha förekommit i alla antika flodkulturer. (Schama, 1995, sid 245-382)

Enligt Tom Turner(2005, sid 34) härstammar även Egyptiernas skapelsehistoria kring vatten där den ursprungliga kullen steg ur vattnet när det sjönk. Bakom detta ligger Nilens flod som förde med ett underbart landskap av vatten och öken samt dess ebb där kullar framträdde före alla annan mark. När vattnet hade sjunkit undan kunde marken återigen bli återbefolkad. Schamas teorier om flodens och vattnets roll som fruktbarhetens, men även dödens källa verkar här få bekräftelse.

Egyptiernas ord för trädgård skrevs också genom en sammansättning av hieroglyferna för krusning, brödlimpa och tre hieroglyfer för vattenkär² enligt Turner. Förutom vattnets krusning fanns alltså även tre stycken behållare med vatten med. Vikten av Nilen och vattnet i ökenlandskapet som en förutsättning för trädgården är också klar. Bland det första som var tvunget att planera in var också någon typ av damm eller bevattningssystem. Vattnet utgjorde inte bara ett estetiskt element, utan var också en nödvändighet. Förutom till bevattning var vattnet till för att fukta och kyla luften samt för att föda upp fisk att titta på och äta och som i sin tur åt upp insektslarver.

² Egen översättning av begreppet ”water pot”

I Kristendomen levde minnet av Nilen kvar med sin fruktbarhet. I medeltida målningar brukade livets källa få sitt vatten av en flod som rann från livets träd. Ett citat ur bibeln (Turner, 2005, sid 12) beskriver skapelsen som att gud blåste liv i damm och därmed skapade en trädgård. Här spelar vattnet en uppenbar roll som en länk mellan Eden och jorden: "And a river went out of Eden to water the garden; and from thence it was parted, and became into four heads" (Tom Turner, 2005, sid 12).

Den cirkulära rytmen med vilken vattnet cirkulerar samt vattnets flöde bl.a. i Nilen menar Schama (1995, sid 245-382) har starka kopplingar till blodomloppet. Platon trodde bl.a. att alla former av liv och livlighet styrdes av cirkulation och länder har också sett sina floder som blodådror viktiga bland annat för transport, ett synsätt som delvis kommer från antikens syn på floden som huvudled i buren av akvedukter.

I denna tanke om vattnet som blodomlopp stämmer tankarna om vattnets flöde i marken, i stället för det hydrologiska system vi vet att det är idag, väl in. Schama (1995, sid 245-382) beskriver hur man förr i tiden trodde att floder blev till genom att havsvatten tog sig in i bergsväggarna vid havet och sedan färdades i ett stort system av underjordiska tunnlar där det filtrerades för att sedan nå ytan. Den fysiska omöjligheten i detta gav upphov till tankar om underjordiska vulkaner, vilka skulle fungera som en slags pumpar starka nog att pressa upp vatten genom berget. De underjordiska tunnlarerna kan kanske ses som blodådror, de vulkaniska pumparna som hjärtat och jorden som kroppen.

Genom sitt flöde och sin källa i Eden har floden även fått representera tiden och att gå motströms har varit att gå tillbaka i tiden mot paradiset. Medan vattnets flöde i naturen är cirkulärt har man i det västerländska samhället sett tiden som linjär. Från födelse till död, början till slut o.s.v. (Schama 1995, sid 261).

Att behärska vattnet var då som att behärska tiden. Till och med absoluta stater så som kommunistiska diktaturer har använt associationer till vattenflödet och har velat lägga det under sig som ett sätt att visa deras rätt att styra andra då de kan styra och är mästare av vattnet. I denna tanke är kanalen den yttersta kontrollen över vattnet eftersom den är linjär och fri från historiens ebbar och floder. Siktaxlar med dessa lugna vatten fick även mötet mellan himmel och jord att lösas upp och därigenom tycktes gränserna mellan död och odödlighet lösas upp. Att endast symbolisera och behålla makten med prydnadsfontäner var dock inte nog, utan man var även tvungen att släcka folkets törst och fontänen kan ses som en representation av livets källa som samlar kristen och hednisk tro med vattnet som Nilen, vilken band samman associationer till vatten före kristendomen med associationer till vatten under kristendomen. (Schama 1995, sid 245-382)

En miljöpsykologisk analys av de associationer som olika vattentyper väcker

Vatten är enligt Booth (1983, sid 254) ett av de mest dragande och tilltalande designelementen både på grund av dess visuella så väl som praktiska egenskaper. Det tydligaste exemplet på vattnets roll för överlevnad står kanske öknens oaser för där vattnet verkligen uttrycker och tillför sina livgivande egenskaper i stor tydlighet, men vatten har också varit avgörande för placeringen av många andra städer så som exempelvis New York, Boston och Chicago. Källor, floder, sjöar och bäckar har spelat en avgörande roll för hur vi har kunnat bosätta oss och spelade inte bara en roll för överlevnad, utan även för transport och rekreation.

Människans dragning till vatten menar Booth (1983, sid 254) bevisas av den nästan totala utvecklingen och exploateringen av kustlinjen i USA och de i genomsnitt högre huspriserna vid vatten jämfört med de som inte ligger vid vatten. En avsevärd mängd människor väljer också att bo nära vatten trots att en överhängande risk för översvämning finns.

Enligt Booth (1983, sid 254) finns också en medfödd stark vilja att interagera med vatten. Något som märks starkast hos små barn som instinktivt vill leka med vatten. Denna instinkt märks även hos vuxna som även de kan ha svårt att gå förbi en vattenyta utan att röra det och börja leka med det genom att t.ex. stänka med det. Vattnet kan också ha ett terapeutiskt värde och en hypnotisk effekt. Att se och höra vatten skänker lugn åt sinnet till den grad att band med inspelade ljud från havet har sålts kommersiellt.

Människans utveckling och vatten

I boken *With People in mind* beskriver Kaplan, Kaplan och Ryan (1998, sid 69-70) hur vatten kan ge tyst fascination eftersom det är kopplat till naturen som oftast verkar lugnande. I en gnistrande regndroppe, en vacker bäck eller genom stilla aktivitet involverande vatten väcks en fascination som inte tar över sinnet helt, utan låter en reflektera över andra saker i livet.

Vatten är ett element i landskapet som ofta gör att man föredrar en viss plats. En plats utgörs dock av mer än sina element och utformningen på elementen är därmed mycket viktig. Som ett exempel nämner Kaplan, Kaplan och Ryan vattenbrynet som förändrar hur vi uppfattar vattnet. Ett vatten som rinner över sin kant eller misskötta eller eroderade kanter kan verka oattraktivt. Vidare kan t.ex. förorenat vatten, och främmande föremål i vattnet kan dra ned intrycket av landskapet. Även växter som är viktiga för den biologiska miljön kan verka störande för människor. De kanter som blir mest omtyckta är de som har en naturligt böljande form och en fördelaktig vegetation. (Sid 109 & 113-114)

I artikeln 'All That Glistens: Water Connotations in Surface Finishes' (1990) tar Richard G. Coss upp att förmågan att hitta vatten har varit en förmåga som selekterats fram i människans utveckling. Detta styrks bland annat av att man frekvent hittar mänskliga fossil kring forntida sjöar, men även av att Nildalen är den enda regionen som varit bebodd hela tiden sedan

kvartärtidens glaciala skede och att nutida Afrikanska byar begränsas av tillgängligheten på dricksvatten. (Coss 1990, sid 369)

Men hur tolkar man då vattnets egenskaper och vilka associationer ger de? Coss (1990, sid 371) tar upp Gibsons syn på att stora lugna vattenytor speglar den stora strukturen på omgivningen. Alltså kan kanske vattenytan vara till hjälp för överblickbarhet och för att se faror. Skummigt vatten kan verka misstänksamt då det lyser onaturligt vitt. Glittrande vatten syns mer och avslöjar alltså lättare att det finns vatten och dessutom kan glittret tyda på dagg och fukt. Vidare säger Coss att glittrande vatten verifierar att vattenmassan inte är en hägring, då varma luftmassor på håll kan likna vattenmassor. Glittrande och glänsande ytor ger dessutom information om hur nära vattnet är och kan avslöja dagg och fukt.

Detta kan ge en ytterligare inblick i förhållandet mellan vatten och människa. Att många civilisationer verkar ha hållit springvattnet högt kan alltså bero på dess egenskaper i form av renhet och tydlighet, vilket är funktioner som Coss menar måste ha varit betydelsefulla i vår utveckling. Fontäner som syftar till att visa upp vattnets egenskaper, som i exempelvis många muslimska trädgårdar och kaskader, verkar ge uttryck för detta.

Roger S. Ulrich menar också i sin text *Aesthetic and Affective Response to Natural Environment (I: Behaviour and the Natural Environment, 1983, sid 105)* att lockelsen med vatten kan vara biologisk nedärvd. Detta grundar han på att intrycken av vatten verkar vara grundade mer på innehållet av just vatten än det komplexa innehåll det förmedlar. Alltså skulle vår första reaktion på vatten vara grundad på vattnets egenskaper som element och den evolutionära kopplingen till dessa, snarare än den kognitiva information i form av t.ex. minnen som vi förknippar med egenskaperna.

Våra direkta känslor för ett landskap menar Ulrich inte behöver föregås av en kognitiv process som behandlar och värderar landskapet, utan känslan kan komma före. Denna känsla är beroende av vad vi tänkte och kände innan vi tog in landskapet samt de erfarenheter vi har av liknande miljöer innan. Efter vår initiala känsla kan vi sedan bearbeta intrycket kognitivt. Alternativt tar vi in synintrycket först och bearbetar det sedan kognitivt därför att vi inte fått en känslomässig reaktion och får en postkognitiv känsla. Till grund för vår första känslomässiga reaktion ligger också erfarenheter.

Eftersom Ulrich (1983, sid 108) uppmärksammar att vi föredrar vissa typer av landskap oavsett kultur, förutsatt att det inte rör sig om ordinära landskap, så borde vi kanske också till viss del också ha samma preferenser för vatten. Vår initiala känsla för vatten borde alltså vara biologiskt betingad. Däremot är vår kognitiva process i högsta grad beroende av våra preferenser och vår bakgrund. T.ex. så nämner Ulrich undersökningar som visar att målningar av bl.a. stormiga vatten väcker spänning/oro samtidigt som vi tycker mer om dessa än de tavlor som hade lugnande motiv.

Våra associationer till vatten verkar alltså kunna delas upp i våra biologiska preferenser och vår bakomliggande kunskap. Om så är fallet borde man kunna tyda övergången från de muslimska vattenspele till renässansens som en övergång från att hålla fram vattnets

fysikaliska egenskaper och därmed visa upp de egenskaper som vi biologiskt föredrar till en berättelse som använder vatten som medel för att väcka associationer.

En underökning av människors reaktioner på vattenrelaterade ytor

I sin artikel 'All That Glistens: Water Connotations in Surface Finishes' (1990) gör Coss en undersökning där han undersöker hur försökspersoner reagerar på olika ytor. De olika ytorna är alla vitaktiga, men de skiljer sig i sin struktur så till vida att den första är matt, den andra glansig, den tredje sandaktig och den fjärde glittrig.

Resultaten visade överlag på att en blänkande yta förknippas mindre med vått än en glansig. Detta kan möjligen ha att göra med att även torra objekt som exempelvis stenytor kan glittra. Coss menar att en glittrande yta alltså mer svårbedömd än en glansig även på ett evolutionärt plan för människan. Hur vida detta förhållande råder i naturen verkar dock tveksamt med tanke på att Coss artikel använde sig av små konstgjorda försökslappar. I verkliga livet är det kanske lättare att skilja på om en glittrig yta är våt eller torr eftersom det finns en massa bakgrundsinformation som man i den här studien omöjligt kunde ta med. Om foton på riktiga vattenytor och ytor med torra egenskaper hade visats hade kanske resultaten blivit annorlunda.

Coss studie tar ett grepp på en högre semantisk nivå och svaren visar på att den glittriga ytan förknippades med mest aktivitet och att den gav minst positivt utslag på ”spändhet” av de fyra ytorna. Den glittrande ytan var också den enda som gav positivt utslag på kategorin ”sensuell” och att kvinnorna värderade den som mer sensuell än männen. Den koppling som trädgårdshistorien och konstvetenskapen gör mellan fruktsamhet, sensualism och vatten verkar här få stöd. Myten om Osiris kanske har en grund i vår biologi.

I undersökningen var det, enligt min mening, förmodligen inte försökspersonernas instinktiva känslor och associationer som kom fram, eftersom de svarade på ett frågeformulär och därmed hade tid för en kognitiv process. De begrepp som står i lägre semantisk ordning d.v.s. vått/torrt-kategorin kan möjligen ses som ett uttryck för en första reaktion med tanke på hur lite information som låg i provbitarna.

Avslutande diskussion

De uttryck och associationer som vattnet tagit har uppenbarligen förändrats genom historien. I Egypten fick vattnet en stor betydelse i skapelsemyten och var en symbol för fruktbarhet. I de muslimska trädgårdarna var vattnet ett uttryck för livet och en möjlighet för bosättning och trädgård i öknen då de arabiska trädgårdarna startade med nomadstammarnas oaser (Hobhouse 2004, sid 92). Vattnet blev en symbol för livet, men också för rikedom eftersom det var svårt att leda fram det. I Kina och Japan blev vattnet associerat med kontemplativa egenskaper och behandlades som en del i en stiliserad natur.

Under antiken fick vattnet en betydelsefull roll i heliga lundar och inom kristendomen, liksom islam, fick vattnet också representera paradiset och livets källa. När sedan tiderna förändrades och religionen inte präglade individens tankar lika hårt längre förändrades vattnets associationer återigen. Nu kunde det uttrycka makt genom att det hade kontrollerats och berätta historier om den som ägde trädgården och dennes släkt.

Vattnet har alltså både fått vara ett livgivande element så väl som ett element för makt och kontroll. Den som kontrollerar vattnet kontrollerar också livet. Genom att vattnet med sina cykler har fått representera tiden har även tiden bildligt talat kunnat kontrolleras med styrandet av vattnet. Vattnets har alltså fått en stark roll i vår civilisation redan från början. De livsviktiga egenskaperna har gett upphov till myter som präglar våra liv än idag.

I miljöpsykologin och vår evolution hittar vi en bakgrund. Vattnet har nämligen varit essentiellt i vår överlevnad och utveckling som art och vi har bevisligen präglats att söka efter rent vatten. Vatten kan väcka fascination som ger utrymme för kontemplation. Vår dragning till vattnet verkar vara beroende av att det är rent och att vi uppfattar omgivningarna som interagerar med det som friska. Vattnet kan dessutom, genom sin reflekterande yta, vara ett hjälpmedel för att upptäcka faror. Egenskapen av reflekterande yta blir här viktig. Även för vår uppfattning av vattnets drickbarhet blir egenskaper viktiga, där glittrighet blir ett tecken på renhet och friskhet. Vi får en instinktivt positiv känsla av rent vatten. Våra associationer på ett kulturellt plan kan dock förändra dessa känslor och ge en mer komplicerad bild i våra sinnen.

Min uppfattning är att vår biologiska strävan efter rent vatten även har avspeglats sig i trädgårdshistorien där det verkar som att vattnet har prisats högst i de kulturer som vatten var en bristvara i. I många arabiska trädgårdar visade man upp vattnets friskhet genom glittrande fontäner och effekter. Här var det vattnet som element man visade upp. Inom renässansen och barocken fick vattnet i större grad berätta historier och fungerade mer som ett livgivande komplement och utsmyckning till konsten och mytologin. Här spelade dock de underliggande associationerna till vatten som exempelvis livgivande element stor roll och genom att kontrollera vattnet kunde man till och med kontrollera tiden.

Det tycks alltså som att vattnets roll har alltså gått från livgivande till maktgivande. Dessa två egenskaper är dock intimt förknippade med varandra och frågan är om inte det genom hela den mänskliga historien har rått detta förhållande som kommer av maktbalansen mellan liv och död. Inom medeltiden stod vattnet för det heliga samtidigt som det på andra håll blev ett

mer renodlat uttryck för makt. Inom klostren sågs vatten som renande och kopplingar till edens källa fanns, medan hertigar och kungar byggde vallgravar som försvarsåtgärd och för att demonstrera makt.

Det omgivande landskapet har också påverkat vattnets användning och synen på vattnet. Grekland hade ett torrt landskap utan större floder, men med naturliga källor. Italien hade sina berg och källor som man var tvungen att leda in till staden. Frankrike hade sina stora floder liksom de gamla flodkulturerna, men inte lika stort behov av konstbevattning. Landskapet har till stor del präglat hur vattnet behandlades i de historiska trädgårdarna. Dock följer behandlingen av vatten till lika stor del de ideologier och tankar som fanns i samhället i övrigt.

Den fysiska gestaltningen och den bakomliggande symbolismen skiljer sig, men inget samhälles trädgårdskonst har undgått att vattnet har ett språk som kommer av vårt biologiska arv och ger de uttryck vi väljer att använda det för.

Referenser

Tryckta källor

Blennow, Anna-Maria (2002), *Europas Trädgårdar*, Lund: Bokförlaget Signum AB.

Booth, Norman K., *Basic Elements of Landscape Architectural Design*, New York: Elsevier Publishing Co., Inc

Coss, R. G. (1990), 'All that Glistens: Water Connotations in Surface Finishes', I: *Ecological Psychology* 2(5), sid 367-380.

Coss, R. G. (2003) 'All that Glistens: II The Effect of Reflective Surface Finishes on the Mouthing Activity of Infants and Toddlers', I: *Ecological Psychology*, 15(3), sid 197-213

Hobhouse, Penelope (2004), *Trädgårdskonstens historia. 3000 år*. Stockholm: Natur och kultur.

Jelliocoe, Geoffrey & Jelliocoe, Susan (1971), *The use of Water in Landscape Architecture*, Great Britain: W & J Mackay & Co Ltd.

Jelliocoe, Geoffrey & Jelliocoe, Susan (1995), *The Landscape of Man*, 3. ed., London: Thames & Hudson Ltd.

Pizzoni, Filippo (1999), *The Garden: A History in Landscape and Art*. London: Aurum Press Ltd.

Plumptre, George (1993), *The Water Garden*, London: Thames and Hudson Ltd.

Schama, Simon (1995), *Landscape and Memory*, New York: Vintage Books.

Swindells, Philip (1997), *The interpret book of the water garden*, London: Salamander Books Ltd.

The Architecture of Per Friberg (2005), Stockholm: Arkitektur Förlag och Arkitekturmuseet.

Turner, Tom (2005), *Garden History. Philosophy And Design 2000 BC-2000 AD*, Abingdon: Spon Press.

Ulrich, R.S. (1983) *Aesthetic and Affective Responses to Natural Environments*, I: *Behaviour and the Natural Environment*, sid 85-125. New York: Plenum Press.